

Кмюг

Пам'яті Марії Морозенко (15.03.1969 – 09.10.2023) : До 55-річчя від Дня народження

15 березня 2024, 1:48 Автор: Анатолій Качан, Василь Василяшко, Лідія Повх, Олександр Гаврош, Тетяна Винник, Ольга Романюк, Лариса Недін, Тетяна Качак та ін.

ПАМ'ЯТІ МАРІЇ МОРОЗЕНКО (15.03.1969 – 09.10.2023)

До 55-річчя від Дня народження

*Дивне це відчуття: дні життя, мов стара етажерка.
Миті щастя — книжки, які хочеться так зберегти.
І вдивлятись в рядки — у минуле, неначе люстерко.
Серед плетива днів не згубити себе, а знайти.*

*Дивне це відчуття: пил змитаючи, спогад вернути.
Пригадати усе, що так яро горіло в душі.
Щоб у розпачі буднів не впасти зневірено — БУТИ!
Попрощавшись, зорею зійти у Ковші.*

*Дивне це відчуття: у книжках тих, як смуток поживклих,
Ті, хто там, за межею прогірклих прощань.
Пригадати усіх, доки тліє в душі кволий вогник.
Пригадати усе, щоб зорею зійти сподівань.*

Дивне це відчуття: все нажите сприймати буденно.

Не триматись за речі, блиск пишних прикрас.

А стара етажерка — це ж річ сокровенна!

Сторінки старих книг — щемкий спогад про нас.

Марія МОРОЗЕНКО

* * *

Щира товаришка Національної бібліотеки України для дітей

«Співпраця Національної бібліотеки України для дітей з Марією Морозенко розпочалася 2016 року, коли її було обрано головою Творчого об'єднання дитячих письменників НСПУ. Її громадська активність, відкритість до співпраці та щире бажання робити світ юних читачів кращим вражали, захоплювали та надихали. Відтоді бібліотекарі НБУ для дітей стали частими гостями на засіданнях творчого об'єднання, куди приходили на запрошення Марії Миколаївни. Адже вона розуміла, що

тандем автора та бібліотекаря — це синергетичний зв'язок, що сприятиме загальній справі — підвищенню якості дитячого читання.

2016 року Марія Морозенко увійшла до складу Головного журі Всеукраїнського конкурсу «Мрії про Україну: дитячий погляд», який проводився Національною бібліотекою України для дітей на виконання Указу Президента України № 675/2015 від 03.12.2015 «Про відзначення 25-ї річниці незалежності України». Оцінюючи дитячі роботи, пані Марія ставилася до кожного конкурсанта уважно та з повагою, аналізувала твори, делікатно вказуючи на недоліки і турботливо даючи поради на перспективу. Це було безцінним.

Улітку 2017 року Національна бібліотека України для дітей започаткувала Всеукраїнський дитячий літературний конкурс «Творчі канікули», за умовами якого діти від 11 до 18 років створювали конкурсні роботи у різних номінаціях. І ці роботи треба було оцінювати з урахуванням вікових особливостей, розгледіти поміж подекуди наївними дитячими висловами та помилками — справжнє і щире. Тож ми вже знали, що найкращим експертом стане саме Марія Миколаївна.

Впродовж шести років, із 2017 до 2022, щоосені ми працювали з нею над оцінюванням робіт. Вона щоразу залучала до співпраці своїх колег, втім її «почерк» у роботі журі завжди був впізнаваним. До кожної роботи, що пройшла у заключний всеукраїнський етап конкурсу (а їх щорічно було від 220 до 250!), пані Марія писала коротке резюме... Її зауваження

завжди були коректними, справедливими, влучними та надихаючими. Іноді її листи з оцінюванням надходили на електронну адресу бібліотеки о третій ночі або о п'ятій ранку.

Таких робіт на «волонтерських» засадах у неї було чимало. І всі поклалися на Марію Миколаївна, адже вона була надійна і справжня. Маленька, тендітна, з великими очима, вона мала надзвичайну внутрішню силу, підтримувала, стимулювала та гуртувала навколо себе однодумців. Встигала всюди — зовнішніх до військового шпиталю зі смаколиками для хлопців, завжди була бажаною гостею у нас у бібліотеці і щиро вірила в добро, яке тримає цей світ.

Ми мали надіслати їй чергові роботи «Творчих канікул» для оцінювання у понеділок, 9 жовтня... Був біль, було небажання приймати реальність.

Але зараз — їй 55. Не хочеться писати — було б... Є.

Вона залишається тим світлом, тим прикладом, тим натхненням, яке живе у серцях усіх, хто мав щастя знати її.

Із Днем народження для Вічності, Маріє Миколаївно!»

Колектив Національної бібліотеки України для дітей

* * *

Марія Морозенко в Національному музеї літератури України

Національний музей літератури України
Національна спілка письменників України
Київська організація ЧСЛУ

**„...твій засів
у вічність...“**

*вечір вшанування пам'яті
Марії Морозенко
до 55-річчя від дня народження*

15 березня 15:00

Київ, вул. Б. Хмельницького, 11 (м. Театральна), тел. для довідок 235-12-96

«15 березня 2024 рік. У Національному музеї літератури України відбудеться особлива літературно-мистецька подія «...твій засів у вічність...», присвячена вшануванню пам'яті незабутньої Марії Морозенко (15.03.1969 – 09.10.2023).

Цього дня 55 років тому у Малині на Рівненщині з'явилася на світ світла дівчинка, яку назвали божественним ім'ям Марія. «Народила мене мати навесні. Дарувала очі сині та ясні..», — напише вона пізніше, коли вже стане зною українською письменницею Марією Морозенко. Згодом — очільницею Київської організації Національної спілки письменників України, лауреаткою багатьох літературних премій, ми ж додамо — музейним педагогом, волонтеркою...

Для наших музейних читачів-відвідувачів Марія Морозенко впродовж багатьох років — улюблена авторка найрізноманітніших вікових категорій: від вихованців садочків, які тільки вчаться за її яскравими книжечками серії «Хто це?» та «Що це?» пізнавати красу свого краю та рідного материнського слова, а далі — школярики, які захоплюються віршованими казками, надзвичайними пригодами хлопчика Чока, історичними особистостями давніх козацьких часів. Як уміло вона могла відверто спілкуватися з підлітками про не завжди легкі і зрозумілі для них теми дружби, вірності і зради, перших почуттів закоханості («Я закохалася»)! Для старшокласників, студентства, дорослого читача вона пропонувала для презентацій та літературних дискусій свої історичні драми, ніби готувала їх до страшних випробувань нинішньої війни. Як тоді переймалися її драмами: «Вічність», «Марія Магдалина», «Князь Святослав»! Марія, як завжди, намагалася акцентувати на вічних людських цінностях: вірності, дружбі, гідності, сміливості, чесності...

А хіба забудеш її талановитий етюд «Вони і Лелеки», який увійшов до сотні кращих українських новел конкурсу «Сила малого»?

До української скарбниці кращих творів про материнство увійшли вірші про її маму, писані впродовж усього її короткого життя. Матір, яка після трагічної смерті чоловіка виростила 12 дітей, виховавши їх справжніми хорошими людьми. Як символ особливої святості в ставленні і пошані до матері Марія залишила унікальні ліричні збірки «Елегія любові», «Зоряні перевеса» та ін. Упродовж багатьох років у нашому музеї діє спеціальна програма до Дня матері, задумана нами разом із Марією, яку ми назвали її ж рядками: «Найвища вершина — Мати».

Музеї — унікальні місця Сили української нації, особливо у час великого випробування жорстокою російською агресією проти нашої держави, проти всього українського. Національний музей літератури України здолав своєю працею великі випробування на міцність: зібрав і береже потужну колекцію артефактів про незнищенність нашої духовної спадщини, веде велику науково-дослідну роботу, згуртовує людей на взаємопідтримку, допомагає з освітніми програмами школам і вишам, з перших днів війни підтримує таку необхідну волонтерську роботу. Наше музейне волонтерство разом з Марією Морозенко починалося ще 2014 року програмою «На цій землі нас не здолать!», яка триває й нині (благодійні аукціони, збір книг для бібліотек Донеччини, поїздки в госпіталі до поранених...). Упродовж тривалої нашої співпраці Марія стала нам рідною за світосприйняттям, за переконаннями, за своїми високими людськими якостями.

Багато років письменниця керувала нашою музейною народознавчою студією «Духовність української родини», учасниками якої були і школярі, і студенти, і навіть старші люди. Вона, тоді ще зовсім молода, для ведення студії дарувала, щедро ділилася своїм педагогічним і

життєвим досвідом. З надзвичайною святістю говорила про свою родину, про давні народні традиції в українських сім'ях. На одній із зустрічей, коли вона розповідала про своє дитинство, про свою велику і дружну сім'ю і про родинний затишок, що завжди панував удома, один із хлопчиків зауважив, що така атмосфера буває тільки у багатодітних сім'ях — очевидно, був одинаком у батьків. Марія мудро відповіла хлопчикові та й усім дітям: «Насправді, не така важлива чисельність. Головне — наскільки усі в сім'ї почуваються єдиним цілим, родиною. Наскільки готові стати невіддільною часточкою родини, її захистом». На кожне заняття студії учасники приходили з радістю, адже знали, що музейний педагог запросить когось із надзвичайних знавців українських народних ремесел і обов'язково залучить до чогось ще не відомого їм; познайомить з особливим майстром. Зустріч завжди мала літературну цікавинку у Марійчиних зустрічах. Певна кількість учасників чекала презентацію творчості студійців. І це, як правило, була педагогічна родзинка Марії для початківців. Справді, для талановитих початківців вона була завжди підтримкою. Деякі її учні потім завжди шукали зустрічей з нею — до її останнього дня. Часто ті зустрічі відбувалися у нашому музеї...

У літературному музеї завжди діє багато спеціальних програм. Згадалося, як ми перші започаткували велелюдні безперервні Шевченківські читання, які потім стали традиційними. Марія, як завжди, з радістю підтримала нас, долучивши до участі і своїх друзів з Творчого об'єднання дитячих письменників, яке тоді очолювала. Пізніше великою громадою ми організовували читання на пошану Івана Франка та Лесі Українки. Цікавою творчою співпрацею з Творчим об'єднанням тієї пори були не тільки презентації новинок, організації фестивалів казок, Тижнів дитячої книги, а й спільні науково-практичні семінари. Марія Морозенко активно брала участь у наших діалогах із педагогами, художниками, видавцями, всіма учасниками творцями книг. Особливо у цей жорстокий час війни вона шукала захист для вразливої і дуже чутливої дитячої душі. На одному із останніх таких зібрань Марія Морозенко зауважила: «Письмо для дітей — незвичайне. Воно таїть у собі багато важливих особливостей, та найголовнішою, поза сумнівом, вважаю безмір любові. Це насамперед любов до рідної мови, до всього живого, що оточує нас».

А як цікаво було працювати з Марією Миколаївною в організації та проведенні дитячих та юнацьких творчих конкурсів — мовних, літературних, краєзнавчих, як музейних, так і всеукраїнських і міжнародних. Тут ми вчилися у неї принциповості, об'єктивності, правдивості, водночас прискіпливості, вимогливості. Марія кожній рецензованій роботі давала чітку характеристику, прискіпливо оцінювала здібності маленького творця літературних текстів, давала поради, як розвивати ті здібності майбутніх майстрів Слова. І тут знову хочеться підкреслити притаманну їй рису — вчасно підтримати, заохотити дитину до подальшої творчої роботи. І ми разом з нею придумували велику кількість творчих номінацій, аби щиро поцінувати кожну конкурсну роботу. Думається, Марія запам'ятала на все життя, як у дитинстві надіслала один з перших своїх віршів до редакції газети «Зірка» і отримала схвальну відповідь. Вона в подальшому багато читала, виступала на шкільних і районних святах, відчувала не тільки красу і особливі пахощі рідного Слова, а й велику відповідальність: «Слово — це зерно, твій засів у вічність».

Пам'ятається, як хвилювалася Марія Миколаївна, коли її обрали головою Київської організації Національної спілки письменників України. Навантаження дуже посилювалося, і можливостей на зустрічі ставало все менше. Ми дуже любили Марійчині зустрічі «на коротко»: біжучи в справах, вона нам давала такий заряд життєвої енергії, що його вистачало до наступного побачення. І тоді ми встигали погомоніти і про роботу, і про наші родини.

Через розум, сумління, серце кожного українця у такий тривожний час битви за незалежність нашої держави, особливо важливого запиту набуває література історичної тематики. Вона мусить діяти на рівні найпотужнішої зброї проти агресора. Сьогоднішній читач, нарешті, має

чимало таких творів, які намагаються правдиво описати історію нашого народу на матеріалах так довго недоступних для нас документів. Для Марії Морозенко ця тема була провідною впродовж усього життя — у різних жанрах. Та ось одна за одною з'являються її талановиті повісті про надзвичайного патріота і захисника української землі — Івана Сірка.

Її герой здолав великі випробування впродовж земного шляху. У всіх героїчних битвах він виходив переможцем. Узявши до рук булаву отамана, він вірою і правдою служив рідній землі. Рівного йому не було з-поміж козаків! Письменниця попереджає читача, що цю оповідь про славного Івана Сірка присвячує усім палким українцям, хто здатен пройти шлях від Івана Сірка до сьогодення авторки, і у всьому написаному здатен «у мізерії спадку минулого розгледіти неоціненний скарб майбутнього». Марія Морозенко не обіцяє своїм юним читачам легкого шляху у майбутнє, їх теж чекають чималі випробування. «Хочеш стати моїм джурою — берись до науки. Зятям собі, хлопче: в Івана Сірка джура має бути всім джурам джура...» Повісті «Іван Сірко. Великий характерник» та «Іван Сірко. Славний кошовий» презентувалися у музеї, і Марія з радістю відзначала, що українські школярі добре орієнтувалися в історичних подіях часу козаччини, цікаво розповідали про козацьке лицарство, називали й інших героїчних оборонців Української землі від козацьких часів до сьогодення. Ці повісті пройшли конкурс «Українська сила» та відзначені високою державною нагородою — премією Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки (2018).

У книжковій скарбниці музею зберігається збірка Марії Морозенко «Храм душі», подарована під час її презентації 2023 року (Київ: Друкарський двір Олега Федорова, 2023). На книзі — короткий дарчий текст авторки «З любов'ю...». Тоді у яскравій, золотій від сонця залі, зібралось багато шанувальників творчості Марії. Всі з квітами, в очікуванні авторського читання, її особливих коментарів. А водночас тривога в очах кожного — чи не закричить «повітряна тривога» і не примусить нас всіх йти до укриття. Поетичний вечір-презентація відбувся на одному подиху. Її поезія звучала як молитва за людську душу, як молитва за цілий світ, такий крихкий сьогодні у своїй жорстокості. Марія Морозенко намагається пробудити в нас людське сумління, застерегти від великої біди цілої планети, навчитися шанувати справжні людські цінності. Перед читачем постає своєрідний іконостас Храму душі, літопису людського життя. В іконостасі — ціла система образків, дуже важливих для кожної людини. Тут — «образок на покуті», «образок сповідний», «образок любові», «образок спокути»... А завершує галерею «образочок чільний. Іменний», також важливий і суттєвий для кожного з нас. Це — молитва до Богородиці: «Молюся за рідних, друзів — всіх, кого знаю».

У нашій пам'яті Марія Морозенко назавжди залишиться талановитою письменницею — з Україною в серці і з великою любов'ю до людей, життєдайною і радісною, світлою, осяйною Людиною».

Колектив Національного музею літератури України

***

Марійчині черешеньки

Здатність поставити себе на місце іншої людини та зрозуміти її почуття розвивається у нас із раннього дитинства. У родині, де мама самотужки піднімала дітей і була єдиною їхньою опорою, Марієчка подорослішала рано. Переживання за маму та її здоров'я, за рідних, скрутне матеріальне становище багатодітної родини, усвідомлення, що як би вона цього бажала, а мама не може прийти до школи на свято і не тому, що не хоче, а через тягар клопотів і важкої роботи, розвинули у дівчинки поглиблене відчуття людських переживань.

Якось Марія пригостила мене законсервованими ягодами черешень. Такими, як були у її дитинстві. Розлога черешня біля батьківської хати щороку рясно родила. Її ягід вистачало дітям для ласування і для закуток на зиму. Коли хто з дітей хворів, мама діставала з погребу для дитини баночку черешень. Ці мамині ягідки для маленької Марійки були більше, ніж смачні літні ласощі посеред зими, що допомагали подолати

недугу. Ті ягідки для малої Марійки були солодкими сонечками материнської любові, турботи і захисту... Цими ягідками вже дорослою вона намагалася пригостити кожного, хто потребував її уваги чи допомоги. Її вистачало на усіх.

Приводом для першого знайомства з Марією у 2012 році стала підготовка поетичного заходу у бібліотеці, присвяченого постаті княгині Ольги. З поемою Марії Морозенко «Княгиня Ольга», що побачила світ у 2004 році, я була знайома, тож це була чудова нагода для особистого знайомства з її авторкою.

А далі було багато спільно реалізованих проєктів, що починалися саме з підліткової аудиторії та були спрямовані на розвиток їхньої поетичної творчості. Марія легко і природно знаходила порозуміння з дітьми, пояснюючи, жартуючи та допомагаючи у їхніх творчих пробах.

Вона зіграла вирішальну роль у прийнятті мною рішення податися на директора бібліотеки. Спостерігаючи мої вагання та сумніви, чи варто мені, людині по суті творчій, вв'язуватися у вирішення безкінечних і непростих адміністративно-господарських проблем бюджетної установи, порадила спробувати. Щоб не жалкувати за втраченим шансом реалізувати задумане.

Так само і вона звернулася до мене за підтримкою перед прийняттям рішення очолити Київську організацію Національної спілки письменників України.

Не часто мені у житті зустрічалися люди з такою винятковою відповідальністю та добросовісністю, коли ти абсолютно впевнений у людині, що ніколи не підведе!

Піклування про тих, хто заслуговує і потребує підтримки було внутрішньою потребою Марії. В ній дивовижно поєднувалися чутливість щирої душі з сильним характером. Започатковане нею у 2015 році піклування про захисників, які перебувають на лікуванні у відділенні психіатрії військового шпиталю переросло в громадську ініціативу "Недільний обід у шпиталі". Для декого, хто свого часу приєднався до ініціативи не лише за покликом душі, участь у цій благородній діяльності з надбанням персональної відзнаки через деякий час завершувалася. Марія ж кожної неділі протягом усіх цих років аж до останнього дня життя не зрадила тих, хто чекав її турботи і опіки.

У 2020 році колективом бібліотеки було зроблено подання до Міністерства Оборони України на відзначення активу ініціативи на чолі з Марією грамотами «За сприяння і допомогу військовослужбовцям Збройних Сил України та з нагоди Міжнародного дня волонтера». Вручення відзнак відбулося у приміщенні Публічної бібліотеки імені Лесі Українки.

Це є великим дарунком долі мати поруч людину, з якою завжди можна поділитися проблемами і радощами, отримати у відповідь слово підтримки і розради, впевненість, що будеш почутою і не забутою зі своїми зверненнями за будь-яких обставин.

В останні два роки її тіло проявляло ознаки згасання життя, але не її душа. Марія прожила його в повноті та щоденній самовідданій праці до останнього подиху. «Хто вам сказав, що я слабка, що я корюся долі? Хіба тремтить моя рука чи пісня й думка кволі?». Це про Лесю Українку і це про Марію Морозенко.

Як важливо нам в Україні підтримувати та висловлювати вдячність та повагу нашим мистцям за їхнього життя. Потужне творче надбання та вагома громадська діяльність Марії Морозенко заслуговують на найвищі державні відзнаки. Розуміючи, наскільки в останній період життя їй, змученій хворобою, потрібна була підтримка духовна і публічний прояв поцінування її внеску в розвиток духовності в Україні, ми від колективу звернулися до Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета з клопотанням про відзначення християнського подвижництва Марії.

Святійшому Патріарху Київському
і всієї Руси-України
ФІЛАРЕТУ

Ваша Святосте!

Звертаємося до Вас із клопотанням щодо відзначення за християнське подвижництво, розвиток духовності та автентичного патріотизму, тривалу і наполегливу волонтерську діяльність на християнських засадах Марію Миколаївну Морозенко.

Марія Миколаївна є письменницею, очільницею Київської організації Національної спілки письменників України. Її творчість, яка несе світло і добро, відзначена премією імені Лесі Українки, її керівництво спілкою – діяльне прагнення допомогти кожному, хто має в тому потребу.

З 2014 року Марія Миколаївна ініціювала приготування щонедільних домашніх обідів для захисників, які лікуються у відділенні психіатрії Печерського військового шпиталю. Відтоді впродовж 9-ти років, щонеділі, вона проводить воїнів, піклуванням і пригостанням приготовленими домашніми стравами допомагаючи їм справитися з психічними травмами і підняти дух.

Про її ініціативу є інформація у Вікіпедії за цим покликанням: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%9E%D0%B1%D1%96%D0%B4_%D1%83_%D0%A8%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96

Також інтерв'ю з нею – за цим покликанням <http://ukrainka.org.ua/node/9307>

Маючи серйозні проблеми із власним здоров'ям, вона є для багатьох прикладом людяності, жертвності і милосердя.

Інформація про Марію Морозенко:

Марія Миколаївна Мороз, 15 березня 1969 р. народження, українська дитяча поетеса, членкиня Національної спілки письменників України (з 2006), літературна редакторка, філологиня. З 26 лютого 2019 -голова Київської організації Національної спілки письменників України.

Її телефон: 0973183840

Її пошта: morozenko_mariya@ukr.net

Із сподіваннями на схвальне рішення щодо нашого клопотання,
директор Публічної бібліотеки імені Лесі Українки м. Києва – Ольга

Романюк

Тел.: 0978774084

Пошта: rombib4@ukr.net

23.06. 2023 року Марію Миколаївну Морозенко нагороджено медаллю «За жертівність і любов до України». Вручення нагороди відбулося у бібліотеці в День Конституції України професором, мистецтвознавцем, богословом, візантиністом Дмитром Власовичем Степовиком. А ми подякували Марії створеним спеціально для неї відеовітанням <https://www.youtube.com/watch?v=NF-tqLROVXo>

Для бібліотеки ми зберегли живий голос Марії Морозенко у прочитанні її власної поезії «Благослови, Осене..», створивши з надісланого нею аудіозапису відеоролик <https://www.youtube.com/watch?v=3LUj8dmH4KA>

Вона просила благословення в Осені, яка забрала її у Вічність».

Ольга РОМАНЮК,

Директорка Публічної бібліотеки імені Лесі Українки

м. Київ.

***

Незабутня письменниця Марія Морозенко

Ось і минув перший День народження надзвичайно світлої, милої, одухотвореної людини, дитячої письменниці Марійки Морозенко без неї.

Чому вона пішла так рано? Адже попереду було ще так багато роботи, як творчої, бо далеко не все задумане було написано, так і громадської, культурно-освітньої, адже все, за що вона бралась, було зроблено з натхненням, любов'ю, ентузіазмом, з глибоким переконанням необхідності виконання своєї великої місії завжди бути на передовій у так потрібних для рідної країни справах.

Ще від 2016 року вона була ініціатором і промоутером утворення волонтерської громадської організації «Недільний обід у шпиталі. Блок-пост «Милосердя», заснованої з метою моральної підтримки воїнів АТО, які після поранення лікувались у Головному військовому шпиталі Міністерства оборони України. Вона разом з іншими небайдужими жінками готувала для хлопців смачні українські страви, випічку, купували солодощі, овочі і фрукти, приносили книжки для читання. Кожної неділі зранку група ентузіастів на чолі з пані Марією приїздили до бійців, які уже чекали на них. І так тривало до останнього дня життя нашої любої Марієчки, через день після візиту її не стало.

Ми були знайомі з пані Марією Морозенко із середини 2000-х років як членкині Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги, де вона також активно долучалась до усіх громадських і культурно-освітніх акцій, зокрема була присутня на щорічних вшануваннях пам'яті Олени Теліги у Бабиному Ярі або на День свята Покрови у селі Гатному на Київщині українського дисидента Валерія Марченка, а згодом і його матері – Ніни Марченко, також членкині товариства.

В Музеї книги і друкарства України не проходив жоден щорічний фестиваль дитячої книжки «Азбукове королівство магів і янголів» без її активної участі. Назву лише деякі з ініційованих і проведених нашою талановитою дитячою письменницею презентацій.

«Іван Сірко – великий характерник» та «Іван Сірко – славетний кошовий» в рамках програми «Смачне читання» (винахід самої Марії Морозенко, де поряд з ознайомленням з літературним твором, присутні знайомилися з краєм, звідки родом головний персонаж або ж автор книжки, та смакують кулінарними шедеврами цього українського регіону, приготовленими самою письменницею). Книжка читається легко, із задоволенням, відчувається багатство мови авторки, її глибокий патріотизм, любов до України, який також передається читачеві.

«Коли музи не мовчать. Революція гідності і війна у творчості юних поетів», модератор Марія Морозенко – обидва заходи відбулися у 2015 році/

Етнофестиваль «Пізнаємо Україну разом». – презентація села Ходосівка Київської області, його історія, культура, звичаї, обряди. Приїздили керівники села, його творчі колективи, мешканці, які виступали як з розповідями про свій край, так і з концертом художньої самодіяльності. – модератор заходу Марія Морозенко, 2016 рік.

Інтерактивна гра до Дня Св. Миколая в рамках презентації книжки пані Марії Морозенко «Вечорової пори», 2017 рік/

Презентація книжки найкращих патріотичних творів сучасних київських авторів, які пишуть для дітей «Україна починається з тебе» в упорядкуванні М.Морозенко, 2018 рік.

Презентація збірника творів письменників – лауреатів премії ім. Лесі Українки «Так важко бути людиною», ініціатор і ведуча – Марія Морозенко, 2019 рік. Презентація власного твору «Доросла зима» під час фестивалю дитячої книжки в музеї, 2021 рік.

Через повномасштабну війну, яку розпочала росія проти України 24 лютого 2022 року, було тимчасово перервано проведення щорічних фестивалів дитячої книжки в музеї. Сподіваємось на нашу Перемогу над споконвічним і заклятим ворогом у найближчому часі і відновлення повноцінної роботи музею. Але нам дуже не буде вистачати присутності на дитячих заходах незабутньої і неперевершеної, постійної активної учасниці всіх знакових музейних подій, письменниці, подвижниці, славної Українки і Людини – Марії Морозенко.

Марія ГРИНЬКО,

Наукова співробітниця Музею книги і друкарства України.

***

«Напевне більшість тих, кому поталанило спілкуватися з Марією Миколаївною Морозенко, потвердять – невтомне світло, тепла мудрість, творче осмислення, широчина погляду, проникнення у суть речей – наснажували і в годину скрути, і в піднесенні втішних годин.

У Київській організації Національної спілки письменників України після численних випроб саме завдяки їй запанувала злагідна, майже родинна атмосфера, де більшість, маючи такий світлий приклад щоденного служіння, не могла залишатися осторонь. І служіння це не змогли перепинити ані загрози окупації Києва, ні подальший холодомор, власне, жодні загрози і завади – Марія Миколаївна знала справжню ціну слова і чину, знала, що праця для численних читачів, для громади, для української перемоги мусить бути щоденною – й неодмінно принесе плоди.

Зрештою, таке суголосся помислів, слів і дій являлося і в мистецькому хисті авторки – твори її проблемні, але світлі, у них – глибини нашої традиції, самобутність нашої історії, вивірений психологізм, у них – приклад і розрада, гострота і краса.

Марія Миколаївна Морозенко брала до серця так багато, так шляхетно і красиво жила серед нас, щедро обдаровуючи багатьох – нехай же її мудра творчість, її щире служіння, її тепле світло над нашими долями наснажують літа за літами, а нам – посприяти цьому...»

Дмитро ЧИСТЯК,

заступник Голови Київської організації НСПУ

* * *

«Мої спогади про Марію Морозенко дуже світлі, бо пані Марія — це людина Світла, Добра, Любові... І я вдячна Богові за кожную мить нашого спілкування...

Ми познайомилися у 2011 році під час Форуму видавців у Львові. Тоді вперше слухала, як захопливо пані Марія розповідала про літературу, свої творчі проекти і плани. А потім були презентації, зустрічі, спільні мандри, багато розмов про літературу і життя... Ми обговорювали її рукописи і видані книги. Пані Марія була дуже вимогливою до своїх текстів, героїв. Їй йшлося про те, щоб показати справжність кожного, розкрити найменші душевні переживання і ствердити, що добро завжди перемагає зло. Готуючи до друку повість для підлітків, на закиди щодо серйозності образу головного героя відповідала, що хоче показати, «як змінюється в обставинах людина, а особливо дитина. Дитина без матері, і в люблячій родині — різні цілком історії».

Марія Морозенко — авторка, на основі книг якої відбулося три незабутні гри-презентації «Літературна кавалерка». У 2017 — у Івано-Франківську, у 2018 році — у Краматорську та Коломиї. У 2017 році презентацію книг Марії Морозенко провели в Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника та Івано-Франківській обласній бібліотеці для юнацтва. Юні учасники з цікавістю читали її книги, знімали відеоролики, буктрейлери, активно спілкувалися з письменницею. Живий інтерес читачів надихав пані Марію. Вона завжди відкрито й щиро спілкувалася з кожним. Пам'ятаю, як під час онлайн-зустрічі «Літературна академія» студенти уважно слухали її спогади з дитинства, розпитували про перші друковані

твори, цікавилися, як виник задум написати такі чудові книги про Івана Сірка й про сучасних підлітків. Дві години розмови промайнули, як мить...

Їй боліла Україна ... Вона невтомно працювала для наших воїнів і заради Перемоги. Храм її душі — це храм любові.... Пам'ятаймо...

...Господь мені життя подарував

Не на гординю, не на марнославство.

Хто біль прожив, той істину пізнав:

Любов — найбільше благо і багатство.

Марія Морозенко.

Тетяна КАЧАК,

доктор філологічних наук, професор кафедри початкової освіти

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

***

«Про Марійку Морозенко як людину та письменницю кілька слів у день її народження — шляхетну, помірковану, мудру, розважливу, стриману, людяну з великим серцем і любов'ю до людей.

У літературі завжди переживала за свої твори, обговорювала сюжети, події, багаторазово переосмислювала.

Її творчість патріотично-гуманістична. Насамперед відома для дорослого читача книжками «Княгиня Ольга» та "Храм душі", для підлітків — «Іван Сірко — великий характерник», «Іван Сірко — славетний кошовий» та «Я закохалася» та «Доросла зима». У доробку письменниці є твори і для найменших читачів. Завдяки цікавій тематиці та влучному добору художніх засобів їх легко сприймають учні початкової школи, що підтверджено освітньою практикою. До написання цих творів спонукала, вочевидь, поява онука — улюбленця Марійки.

Твори Марії Морозенко глибоко психологічні, оскільки вона тонко відчуває психологію дитини, підлітка, дорослої людини, порушує болючі питання, разом зі своїми героями намагається знайти відповіді на них, разом із персонажами проживає ціле їхнє життя. Щирість, людяність Марійки легко прочитується зі сторінок її книжок, знаходить відгук у серцях читачів.

Світла пам'ять, тобі Марієчко, легких хмаринок, нехай спочиває твоя добра душа!»

Наталія БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО,

доктор педагогічних наук, завідувач відділу навчання мов національних меншин і зарубіжної літератури

Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

* * *

«Думаю, нас із Марійкою познайомив КЛЮЧ. Але, коли намагаюся згадати, коли саме ми зустрілися вперше, опиняюся в позачасі, де невідомо коли та з одному Творцеві відомою метою сплітаються людські долі.

Марія Морозенко була Особистістю. Була людиною тієї високої міри шляхетності, на яких опираються в своєму поступі народи. Була жінкою тієї сили Любові, що підводить світ супроти смерті й обнадіює до життя.

Невеличка. Сяйлива. Привітна. Мудра. Енергійна. Емоційна. Розважлива. Спрагла. Невичерпна. Непомітна та життєдайна як живе джерело!

Досі, задумавшись, розтривожившись чи просто готуючи матеріал для КЛЮЧа, звично пишу їй в месенджер... і лише за кілька слів (чи й речень) згадую, що ВСЕ: у позасвіті якщо і простяглася мережа, то хіба духовна, душевна, невимовна...

Вона жодного разу не відмовилася відгукнутися про жодного з колег-письменників на КЛЮЧі, щоразу знаходячи час і насправді глибокі добрі слова. Виявляла неабияке знання творчого доробку кожного! (І це нині, коли дев'ять із десяти авторів на прохання висловитися про тексти колег відповідає: «Вибачте, я не встигаю нікого читати!»). Ніна Бічужа, Віктор Близнець, Грицько Бойко, Анатолій Григоруку, Євген Гуцало, Оксана Думанська, Наталя Забіла, Анатолій Качан, Галина Кирпа, Тамара

Коломієць, Анатолій Костецький, Оксана Кротюк, Павло Куш, Володимир Малик, Галина Малик, Наталка Поклад, Володимир Рутківський... Письменики й письменниці, котрі віддали свій талант дітям, із різних поколінь і епох, сучасники з різних «бульбашок» і нині переоцінювані класики однією мірою уваги й розуміння розкривалися під фаховим і щирим пером Марії Морозенко.

А як багато, глибоко та часом «на випередження» вона роздумувала про долі й поступ дитячої літератури!

Нагадаю лише кілька цитат із виступів пані Марії на тематичних «КЛЮЧових розмовах»:

«...виникло риторичне запитання: прагнучи увійти у простір світової літератури, українська книжка загальним уподібненням втрачає національну ідентичність. Чи не принесе цей малий здобуток значні втрати нашій замало ще зміцнілій сучасній літературі?..»

«...зрештою налагодився гармонійний конструктивний діалог кількох поколінь письменників. Це чудовий знак розвитку літератури, увиразнення взаємодії письменницьких кіл у часі!»

«У сучасній літературі для дітей насправді не культивується широка увага до глибинних родинних цінностей, а особливо щодо християнських, натомість авторами подаються читачеві переважно ті основи життя, що необхідні для самостійного позиціонування себе в суспільстві. Втім, це вже й проблема сучасних родин, коли в силу різних причин діти та батьки так мало часу проводять разом.»

«Чим більше днів ми проводимо у постійній загрозі та стресових ситуаціях, тим важливішим є читання — ось це короточасне відволікання на позитив. Щоб урівноважувати себе, не дати можливості з'їсти себе із середини тривожним емоціям і різким почуттям, таким як ненависть, злість, лютя...

... під час війни читати корисно. Вибирати задля цього книги варто зважено та обдумливо. Цінуючи власний час, як велику цінність. І сприймаючи нестерпні випробування війни, як досвід для пробудження непоборної сили в собі. Здатної виплекати в душі спротив усьому загрозовому злу, щоб вижити та жити й після війни».

На диво щедро обдарована Творцем Марійка була водночас жажливо мало зреалізована як творча особистість. У ній жили й пнулися до людей дивовижні тексти і задуми, котрі завжди опинялися трішки позаду, бо ж «свої»... Самовіддано служила Спільній справі, врізаючи часу й сили від втілення власних творчих проєктів, від свого відпочинку та спокою. Більше переймалася творчою долею початківців зі своєї студії та колег-письменників, ніж «самопрезентацією» та долею своїх книг.

Як на силу свого таланту Марія Морозенко встигла видати дуже мало власних книжок. Для юних читачів — розкішну, сповнену живого чару козаччини та Вічної Любові героїко-містичну дилогію «Іван Сірко великий характерник» і «Іван Сірко славетний кошовий», а також гендерно марковані, щемкі та водночас розважливі підліткові міські повісті «Я закохалася» і «Доросла зима». А ще чарівну збірку молитов, казок і колісанок «Вечорової пори», глибоко гуманістичну збірку оповідань про собак «Найвірніші», розвивальну збірку «Чарівна математика», казку «Незвичайні пригоди Чока, який шукав Країну Щастя» та переказ казки «Дванадцять місяців». Для дорослих — історичну поему «Княгиня Ольга»

та збірку вибраного «Храм душі». Ще встигал 2023 р. опублікувати на сторінках часопису «Київ» історико-художню повість «Сторінки діаріуша Самійла Зорки».

Вагомість письменницького внеску Марії Морозенко в українську літературу для дітей і підлітків ясна і незаперечна. Її діалогія про Сірка, написана в передгроззі неминучої війни, в котру ніхто не хотів вірити, нині вражає точністю передбачення тих «людських» і «громадських» проблем, які нині збурюють Україну. Її героїка сповнена відчуттям непомірної ваги відповідальності та болем ціни, сплаченої за перемоги. Любов і гідність у цих текстах міцно переплетені з підлістю й зрадою, особистий чин із ницістю «багатьох», а історія виглядає важким трудом, жертвовною стежею Героя, а не «захопливим квестом» для будь кого. Але це прекрасна історія! Цікава й гідна подиву. Історія, частиною котрої вирішуєш! стати так, як відкриваєш у собі намір бути гідною людиною, відбутися.

Не менш вагомі для становлення української літератури для дітей і підлітків міські повісті Марії Морозенко «Я закохалася» та «Доросла зима». Коли основне річище вітчизняної «дівчачої» та «хлопчачої» прози останнього десятиліття зосередилося на табуйованих раніше темах і героях із розмаїтої «меншості», письменниця дає слово в літературі тим тисячам «звичайних» українських дівчат і хлопців, чії родини, оточення та світогляд «типові», але від того не менш складні. Її герої буденні, сповнені щоденними клопатами та щирими переживаннями «простих людей», із гідності, шляхетності та праці яких і постає зрештою держава. Марійка знала, глибоко розуміла та шанувала цих незборимих «мурашок Всесвіту» й писала про їхнє дитинство та юність із піднесенням і мудрістю. Вона бачила сама і розкривала дітям красу, крихкість і велику

силу цього «простого» людського життя. Його праведність і правильність. Його надійність у буремному сьогочассі.

Загалом творчість письменниці для дітей вирізняє професійність письма та глибока, закорінена в традицію вітчизняної літератури для дітей сердечність. Це завжди по-справжньому добра історія. Добре написана, пронизана інтенціями добра, здатна пробуджувати добро в читачеві.

Світла пам'ять Марійці Морозенко!

Але даймо собі труд досягнути те, що ця спокійна розважлива незламно Людяна Українка зробила за своє коротке життя!

Прочитаймо нею написане!

Підтримаймо всі ті добрі справи, що трималися її силою та трудом!

Може хтось робив щось «яскравіше», медійніше у час війни. А Марієчка щотижня! з 2014 року готувала домашній обід для поранених і несла у госпіталь. Ішла до найважчих. Ішла туди, куди й рідні часом боялися йти. Щотижня. Усі ці роки. Не розписуючи й не виповідаючи на загал, яку людську біду бачила, яку невимовну людську муку переживала, яких душевних сил і Духу те потребувало.

Її книжки як і це тихе служіння — один високий чин Людяності задля України. Ні разу не зраджений».

Наталя МАРЧЕНКО,

письменниця, дослідниця книги для дітей, кандидат історичних наук.

* * *

«Настала ще одна весна, 15 березня Марії Морозенко, та жаль, що цього разу вже без неї. У літературі для юних читачів вона утвердилася як авторка дилогії про Івана Сірка та повісті «Я закохалася», відзначених урядовою літературно-мистецькою премією імені Лесі Українки (2017). Перед цим були тривалі творчі пошуки в різноманітних поетичних і прозових жанрах, зокрема віршованої казки та поем на історичну тематику, маючи за зразок досвід попередників — Наталі Забіли, Володимира Малика та Олександра Олеся з

«Княжою Україною». Став у пригоді для молоді філологині, випускниці Черкаського університету і досвід творчого спілкування з юними талантами в культурологічній студії при Національному музеї літератури України.

Все це мало вирішальне значення, коли постало питання про вибори голови творчого об'єднання дитячих письменників столичної організації Спілки, яке до цього очолював Анатолій Костецький, а після нього два терміни я. Тож разом із Зіркою Мензатюк, Василем Василяшком, Лесею Мовчун, Анатолієм Камінчуком, Василем Довжиком та іншими письменниками ми обрали керівницею нашого цеху саме Марію Морозенко. І не помилися.

Через кілька років вона витримала ще одне випробування, очоливши Київську організацію НСПУ (2019), яку перед цим розхитували дев'ятибальні шторми. Випуск багатостраждального довідника столичних письменників, десятків авторських книжок за підтримки Київської держадміністрації, волонтерська допомога фронтовикам під час війни та інші знакові заходи відбулися за ініціативою та безпосередньою участю Марії Морозенко.

Хочеться вірити, що її неспокійна душа ще довго житиме у Слові, в пам'яті рідні та шанувальників творчості письменниці».

Анатолій КАЧАН,

ПИСЬМЕННИК.

* * *

«Свого часу при Національному музеї літератури України Марія Морозенко вела студію «Світлиця» для діток, які відчували в собі хист до слова і прагнули писати. Мене запросили на одне з таких засідань. Ми ще не були знайомими і я була вражена тим, як ґрунтовно Марієчка підготувалася до цієї зустрічі: свою розповідь-знайомство для дітей-студійців вона супроводжувала моїми світлинами, зображенням обкладинок моїх книжок, уривками з моїх інтерв'ю. Із того часу ми затоваришували. Згодом неодноразово запрошувала Марію Морозенко до себе в авторську програму «Вечірній клуб актриси Лариси» на Українському радіо. Спілкуватися зазвичай на духовні теми, зокрема в площині збереження родинних цінностей. Неабиякий відгук мали, зокрема, передачі, присвячені святкуванню Різдва та Великодня: мені самій було дуже цікаво і широкий загал зацікавило те, які традиції панували у багатодітній родині Марійки.

Ще більш плідно ми почали співпрацювати, коли я стала членом НСПУ. Цьому теж посприяла пані Марія: вона залучила мене до Творчого об'єднання дитячих письменників і вже це об'єднання рекомендувало мене до вступу. А коли Марія Морозенко очолила Київську організацію письменників, вона запропонувала мені стати заступницею голови Творчого об'єднання дитячих письменників, а згодом ініціювала моє висування у члени правління НСПУ, за що я їй щиро вдячна.

Для мене ця невеличка жінка завжди була зразком того, яким має бути лідер. Вона не дбала про себе. Вона дбала про спільні інтереси. За той період коли Марія була головою Київської організації письменників, вона працювало як ніколи до того! Марія Морозенко піднесла його на всеукраїнський рівень. Усі ті круглі столи, конференції, зустрічі, які організовувалися, завдячуючи їй, єднали як київських письменників, так і митців, які творять для дітей із усієї України. І тема дитячої літератури для неї завжди залишалася на першому місці! Марійка завжди наголошувала: «Що посіємо у душах дітей, такими будемо мати українців у недалекому майбутньому».

Я дуже щемно згадую також нашу спільну роботу над книжкою «Мамина затишна казка» (2021 р.), що була ініційована Київським об'єднанням письменників і вийшла за підтримки Київської адміністрації. А які яскраві, теплі, щемні презентації відбувалися по тому в Національному музеї літератури України та в бібліотеках! Так само лише світлі спогади залишила спільна з Марійкою робота над драматичною, але дуже потрібною нині антологією поезії «Поміж повітряних тривог» (2023 р.), що народилася безпосередньо після повномасштабного вторгнення ворогів в Україну.

У моїх спогадах Марійка Морозенко постає людиною колосальної працездатності, відповідальності, суголосності, вміння об'єднати та організувати. А ще її образ супроводжують дивовижно щемливі промінчики спогадів про родину, чоловіка, доньку та онука. Тобто для мене Марієчка — це Жінка з великої літери, яка є уособленням і матері, і людини, котра прагнула завдяки своєму таланту, тими здібностями, якими нагородив її Всевишній, щось робити для України. Щодня, нехай потихеньку-помаленьку, але за ці роки, що вона очолювала спочатку Творче об'єднання дитячих письменників, а потім і Київську організацію літераторів НСПУ, Марія Морозенко встигла зробити дуже багато. І всі, кого згуртувала коло себе, — це люди, яких би я назвала українцями з великої літери.

Мені насправді дуже-дуже її не вистачає. У цій невеличкій жінці була надзвичайно велика життєва сила, воля творити, робити, діяти! Започатковані нею справи, ніби сильне зерно, проростають й розвиваються. Скажімо, ініційовані Марійкою «Недільні обіди» у шпиталі спершу знайшли підтримку у бібліотекарів, розгорнулися в повноцінний рух і нині ця волонтерська ініціатива має продовження: родина не полишає ці обіди і вся команда, яка згуртувалася навколо цієї справи, продовжує опікуватися нашими воїнами, котрі проходять лікування та реабілітацію в шпиталі.

Я дуже часто згадую Марію в своїх молитвах. Для мене це втрата, тому що мало зустрічаєш на своєму життєвому шляху людей, яких можна було охарактеризувати трьома словами: порядність, відповідальність, організованість. Вона для мене назавжди залишиться літературною посестрою і другом з великої літери, людиною, з якою ми справді мислили суголосно».

Лариса НЕДІН,

*письменниця, журналістка, заслужена артистка України,
доцент Київського національного університету
театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*

* * *

Світлий спомин

«Шановна Марія Миколаївна Морозенко згадується мені не лише як чарівна жінка, багатогранна особистість, талановита письменниця, натхненниця і сподвижниця громадського й волонтерського руху, а й як борчиня за можливість донести українську книжку до кожного, передусім, маленького читача/читачки з різних, навіть найбільш віддалених і важко доступних (через війну) регіонів України.

Нас із цією талановитою письменницею, жінкою доброго серця й щедрої душі, поєднало спільне прагнення робити українські книжки доступними для дітей із порушеннями зору. Так з'явилося кілька чудових літературних проєктів. Хоча згадаю лише один й окреслю деякі задуми. Що знаково, жодного разу від Марії Миколаївни не почула слів відмови чи скепсису, лише креативність, підтримка й допомога, які вона, здається, випромінювала у своїй діяльності.

Упорядкована Марією Морозенко збірка творів дитячих письменників «Так важко бути людиною» була видана в універсальному дизайні (збільшеним шрифтом та шрифтом Брайля) студією друку шрифтом Брайля "Braille Studio" для дітей із порушеннями зору за ініціативи й сприяння Творчого об'єднання дитячих письменників Національної спілки письменників України та за кошти Луцької міської ради восени 2019 року. До збірки увійшли твори лауреатів премії імені Лесі Українки — сучасних письменників, які пишуть для дітей. Зокрема, після виходу книги пані Марія презентувала і передала книги діткам із порушеннями зору, які навчаються у Київській спеціальній школі №5. Такі зустрічі — неповторне, дуже бажане дійство як для дітей, так і для авторів.

І восени 2023 року ми з Марією Миколаївною також мали спільний літературний проєкт «Читання на часі» і вже спланували студійні записи кількох її книг в авторському виконанні, проте цьому не судилося здійснитися.

Однак, у пам'ять про талановиту українську письменницю Марію Морозенко студія друку шрифтом Брайля «Braille Studio» до кінця 2024 року планує надрукувати рельєфно-крапковим шрифтом Брайля книгу, що вміщуватиме дві поеми письменниці «Княгиня Ольга» та «Князь Святослав».

Саме так, якщо українські видавці продовжуватимуть видавати твори Марії Морозенко, а українські діти й дорослі їх залюбки читатимуть, пам'ять про цю талановиту людину щедрої української душі ніколи не згасатиме, а житиме через її книги у наших серцях».

Ганна СЕРПУТЬКО,

редакторка студії друку шрифтом Брайля "Braille Studio"

* * *

«За час знайомства з Марією Морозенко, коли вона очолювала творче об'єднання дитячих письменників, а далі Київську організацію НСПУ, у мене склалися про неї найкращі враження. Була завжди дуже уважна, коректна, ввічлива, всі імена і телефони зразу записувала і ніколи нічого не забувала, не перепитувала.

Запам'ятав, що вона при всій своїй зайнятості відгукувалася на запрошення Товариства "Знання" України для вшанування пам'яті видатних особистостей, для зустрічей із цікавими людьми нашого часу. Зокрема була присутня і виступала, коли ми вшановували пам'ять Василя Симоненка, Михайла Коцюбинського, Дмитра Білоуса, зустрічалися з Рефатом Чубаровим, незабутнім Іваном Ющук, читала вірші для дітей разом із Анатолієм Качаном, про що, до речі, є запис на нашому сайті.

Уміла бути завжди коректною і переконливою під час обговорення проблемних питань на засіданні правління Київської організації НСПУ та проведення різноманітних зустрічей, але завжди дуже переживала, не могла стримати сліз при волонтерському відвіданні поранених воїнів у київському госпіталі.

Мене вражало, що і вже важко хвора, вона виходила на роботу. Я помітив, яке бліде обличчя на фоні букету троянд, який встиг подарувати їй десь перед її відходом у засвіти...

Царство небесне і світла вічна пам'ять дорогій, славній письменниці, задушевній людині Марії Морозенко».

Василь ВАСИЛАШКО,

письменник, заслужений журналіст України.

* * *

Світло, що залишається людям

«З Марією Морозенко ми познайомилися, здається, 2010 року в Закарпатській бібліотеці для дітей та юнацтва на всеукраїнському семінарі, в рамках якого відбувався круглий стіл із проблем дитячого читання. Вона була серйозною та зосередженою, коли йшлося про світ дитини — таким і має бути педагог . Однак у спілкуванні ставала щирою та простою, згадувала дитячі роки у багатодітній родині, випитувала про письменників-закарпатців, які писали в минулому та пишуть сьогодні для дітей. Коли йшлося про Володимира Ладижця, вона прочитала напам'ять кілька його віршів, зокрема «Ой, болить у мене зуб...»

Її глибокі очі бриніли сльозами, коли я їй оповідала історію перебування Марійки Підгірянки в таборі для інтернованих під час Першої світової війни у містечку Гмінд в Австрії.

Потім нас ще кілька разів зводила війна: Марія збирала бібліотечку для дітей Сходу України та просила долучитися, що ми й робили тут, за Карпатами.

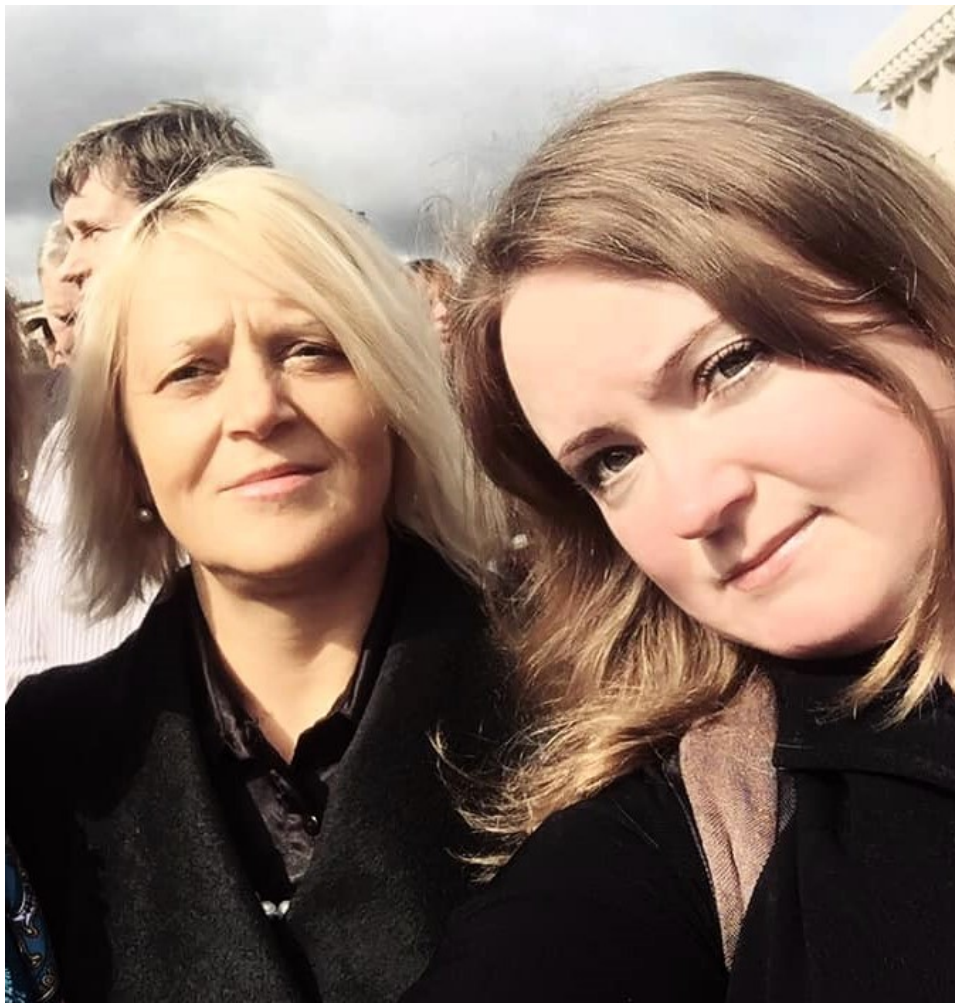
А три роки тому ця активна жінка ініціювала зібрання казок «Мамина казка», з ревною любов'ю до материнського слова добирала авторок...

Ми спілкувались у фейсбуці, зрідка надзвонювали одна одній, бо ж стільки тих клопотів, тих дрібниць із суєти суєт... Завжди залишалась світла радість від її голосу та доброго слова. І яка вирва, яка глибока вирва на тому місці, де вона цвіла!»

Лідія ПОВХ,

письменниця, педагог, літературознавець, кандидатка педагогічних наук.

***

«Марія Морозенко — цікава та багатогранна постать в українському сучасному просторі.

З пані Марією я познайомилася, коли вона очолювала Дитяче об'єднання письменників КО НСПУ. Це була активна жінка, яка на добровільних засадах міняла імідж українського дитячого письменника в сучасному літературному просторі. Дивувало, як вона вміла спокійно та по-діловому вперто доводити справу до кінця. Завжди вміла вислухати, порадити, сконтактувати людей між собою. Дивилася на інших не просто зовні, а вміла помічати ситуацію людини, з розумінням ставилася до кожного.

Ставши головою КО НСПУ пані Марія безжально віддавала себе роботі, намагалася кожного обігріти та допомогти по можливості. Відданість роботі — це ще одна чеснота цієї письменниці.

Ми не були довго та близько знайомі, але в якийсь момент нас доля зблизила по роботі й так само швидко віддалила, тому що я через певний час виїхала з України і практично не спілкувалася з письменниками. Остання наша розмова з пані Марією була телефонна. Я ще була в Ізраїлі, це був післяковідний час, ми з теплом згадували Ганну Арсенич-Баран із Чернігова. Пані Марія промовилася, що перенесла інсульт і перехворіла. Мені з тої розмови пані Марія запам'яталася життєствердною, із планами на майбутнє, але трохи стомленою.

Для мене Марія Морозенко запам'яталася як справедлива, мудра, трудолюбива та чуйна людина. Завжди приємно було чути її нечасті, але теплі слова про чоловіка, і часті згадки про онука. Її віддана волонтерська діяльність заслуговує на окрему повагу. А ще вона була і назавжди лишиться письменницею».

Тетяна ВИННИК,

письменниця, журналістка, громадська діячка.

* * *

«Про Марію Морозенко я вперше довідався, коли був членом журі конкурсу «Українська сила», який запровадило «Видавництво Старого Лева», аби продовжувати започатковану серію. Оскільки першою книжкою у ній вийшли «Неймовірні пригоди Івана Сили», то мене як автора попросили теж почитати надіслані рукописи. Тоді я й звернув увагу на повість про Івана Сірка, окремі сторінки якої були цілком досконалі, а моментами текст здавався сирим, недотягненим. Але загалом рукопис залишив свіже, приємне враження, тож я його рекомендував видавцям до друку з авторським доопрацюванням. Зрештою, саме ця діалогія про отамана Сірка і стала головною дитячою книжкою Марії Морозенко.

Згодом я познайомився із самою авторкою, яка виявилася усміхненою, привабливою блондинкою мого віку, без надмірного гонору та хворобливих амбіцій, таких характерних для багатьох літераторів. Хоч і небагато випало спілкуватися через географічну віддаленість Ужгорода, але, схоже, між нами встановився позитивний емоційний зв'язок.

Можна з упевненістю ствердити, що пані Марія зробила успішну літературну кар'єру. І хоча написала загалом небагато як на двадцять років літературного стажу — виділю чотири підліткові повісті, однак здобула найвищу літературну відзнаку України — премію Лесі Українки за кращий дитячий твір. Окрім того, була керівником Творчого об'єднання дитячих авторів при Національній спілці письменників України, згодом очолила Київську організацію НСПУ, куди входить чи не третина всіх вітчизняних письменників. Це при тому, що завжди мала чимало власних клопотів, як і кожна жінка.

Думаю, такий помітний зріст став можливим завдяки отій приязній аурі, яку випромінювала Марія Морозенко, як згодом довідався — дев'ята дитина у великій волинській родині, де ще й батько рано помер. Як правило, діти в таких багатодітних сім'ях виростають дружними та товариськими, бо ніколи не бувають розбещені життям. Знаю це по власних батьках, які теж народилися у матерів-героїнь.

Про важку хворобу пані Марії я нічого не відав, тож звістка про її смерть стала для мене абсолютною несподіванкою. А її останні фото не хочеться бачити, аби зберегти в пам'яті образ білявої красуні з милої усмішкою.

Вона любила цей грішний світ і недосконалих людей у ньому. Для багатьох робила добрі справи, бо жила не виключно власними інтересами, за що її шанували колеги. Зокрема і я.

Хай пам'ять про її недожиті 55 років залишиться світлою, бо такою і була Марічка з козацьким прізвищем Морозенко».

Олександр ГАВРОШ,

письменник, журналіст.

* * *

«Наша творча приязнь із Марією Морозенко почалася у 2012 році під час проведення літературного дитячого фестивалю «Дивокрай» у Тернополі й від того часу у нас було справді багато спільних творчих проєктів та залишилося багато теплих спогадів. Гортаючи нашу переписку зараз

усвідомлюю, як багато сил, здоров`я та енергії Марія вклала у літературну, громадську діяльність, пропагування української книжки. Завжди дуже справедлива, щира та відповідальна, із чіткою проукраїнською позицією, вона дуже багато працювала. Також Марія не була байдужою і до особистих прохань та справ, у яких завжди намагалася допомогти із чуйністю та розумінням.

Марія завжди пропонувала і залучала до участі у різноманітних заходах: у літніх таборах для дітей переселенців, коледжах, музеях. Завдяки їй у 2017 році я була залучена онлайн до участі у заході у День небесної сотні у Музеї літератури, виступі у коледжі Просвіти. Свої твори на родинну та націоналістичну тематику я надсилала у збірку, яку вона уклала у 2018 році.

Марія вітала, підтримала і була причетна до мого вступу в 2017 році до Київської організації НСПУ та залучала до заходів у Творчому об`єднанні дитячих письменників. Зокрема, до ініціативи, якою вона опікувалася від ТО дитячих письменників - збір українських книжок у східні області України.

Я також запрошувала пані Марію до Тернополя, зокрема, на Бібліотфест у 2018 році та на творчі заходи, залучала до журі літературно-мистецького конкурсу для дітей «ТерноСлов», де вона оцінювала роботи у 2018 та 2019 роках. У наступні роки вона вже відмовлялася через стан здоров`я. Її слова до переможців 2018 року були дуже мотивуючими та теплими.

«Хочу привітати вас усіх, друзі! Насправді ви — щасливці, адже вже сьогодні ваші твори читають та рецензують прекрасні українські автори, чий твори захоплено прочитуються вашими ровесниками. У юному віці такої практики я дуже хотіла, але не могла мати. Відколи почала писати у дев'ять років, весь час шукала в літературі вчителів, які насправді були так далеко — адже літературний вчитель найкращий, коли сам є письменником. Вам пощастило — і тому, що є цей чудовий конкурс для вас, а разом із тим вашу творчість пізнали провідні українські письменники. Насправді, це великий дарунок долі. Навіть якщо цього разу перемога бажана й не підкорилась. Але якщо є вперте бажання не просто колекціонувати нагороди чи відзнаки літературних конкурсів, а вдосконалювати свій хист — все ще попереду. І цього вам щиро бажаю. В моєму ж особистому баченні — ви кращі з кращих, адже працюєте над собою, розвиваєте любов до рідного слова, прописуючи рукописно власні історії пригод. Нехай вам — всім учасникам конкурсу — щастить! Успіху!»

Разом ми були першими авторами повістей для підлітків у ВЦ «Академія», коли вийшли друком книжки підліткової серії. Моя повість «Перехідний вік... моєї мами», а Марії — «Я закохалася». Були учасниками спільного заходу в Івано-Франківському ліцеї у 2019 році для підлітків, що також залишив найкращі спогади.

Пані Марія написала щемний відгук на мою повість «Перехідний вік... моєї мами»:

«Насамперед, щодо назви. Книга Ірини Мацко «Перехідний вік... моєї мами» інтригує й зацікавлює відразу. Бо ж хто ж із авторів задавався досі питанням отих важливих змін в реальності, коли батьки нарівні з дітьми у часи перехідного віку проходять також оті важливі зміни в собі, адаптуються психологічно до нових умов життя з дорослими дітьми поряд? Обидві сторони задіяні в цих змінах, і коли знати й розуміти їх, значно зменшиться кількість конфліктів (а навіть і самогубств підлітків) у реальності. Отже, книга важлива для батьків. А як щодо дітей, кому, насамперед, адресована книжка? Думається, Аля якраз і є той очікуваний в нашій літературі образ дівчинки, здатний залишитись у серці надовго. Як-от Буба Барбари Космовської. Але нарешті! ми говоримо про не меншого рівня книжку, написану українським автором. Написану якісно, зріло і цікаво. Як розповідь про власне дорослішання, про свої особливі тринадцять, про першу закоханість. Ну й про очевидні похибки у власній поведінці. Та із ким не траплялося?!

Чим цікава особисто мені ця книжка? А от саме тим, що була потрібна мені й раніше. Як мама донечки дуже потребувала такої повісті, для читання однієї книжки на двох. Для швидшого проходження складних суперечностей змін у собі та в дитині, щоб оті складнощі перехідних періодів (і в кожного свій власний він насправді) були зрозумілишими і значно легшими.

Окрім іншого, це гарна книжка для обговорення в підлітковому віці. Вона смілива, і в ній говориться зрештою те, що варто знати дітям «перехідного віку», байдуже якого саме — першого, другого, а навіть і, за визначенням героїні книжки, п'ятого. Перше почуття, перші похибки і

перші сміливі експерименти, усвідомлений вразливо власний перехідний вік і суголосний цьому ж перехідний вік дорослої мами — чим не привід батькам осмислити себе у цій площині стосунків з власними дітьми? Думаю, це якраз і є хороша література для шкільної програми. Цікава для свого віку. Не відмежована від реальності, а як гарний стартовий майданчик для сміливішого входження в доросле життя. Як добра рука надійної й розуміючої допомоги. Нарешті вона в нас, у сучасній літературі для дітей, вже є.»

Сьогодні, у ювілей Марії Морозенко важко усвідомити, що такої світлої людини більше нема з нами, але залишилися її світлі твори, її праця та наша пам`ять про людину та митця з великої літери».

Ірина МАЦКО,

письменниця, казкотерапевтка.

* * *

"Пані Марію я знала мало. Кілька разів зустрічалися на вечорах і дитячих святах у Національному музеї літератури України. Кілька разів Марія Морозенко була в мене на передачі «Книжковий лабіринт» на Радіо Культура. Розповідала про свою книжку «Сірко великий характерник». І то так захоплено та цікаво, що слухачі дзвонили на прямий ефір, підтримували, захоплювалися та раділи, що діти дізнаватимуться про наших героїв не лише з підручників історії...

Іншого разу розповідала про збірку казок та оповідань, до якої ввійшли твори різних письменників, але було зрозуміло, що саме вона змогла «пробити» видання та згуртувати авторів...

Коли дізналася, що Марії Морозенко не стало, було відчуття, що пішла з життя дуже чесна, щира та віддана Україні людина. А ще був жаль, що так мало з нею спілкувалася і нічим не змогла допомогти...

Марію Морозенко знали й любили багато гарних людей, які, певна, напишуть гідні її пам'яті спогади. А мені нині хочеться лише засвідчити, що пані Марію я шанувала і розуміла, що вона справжня, особлива — людина, яка не вміла прикидатися чи пристосовуватися, і робила свою справу навіть коли була смертельно хвора...»

Леся ВОРОНИНА,

письмениця, журналістка.

* * *

«Моє знайомство з пані Марією відбулося через книги. Як зараз, пам'ятаю веселі та не водночас серйозні патріотичні повісті про Івана Сірка. Жива мова, яскраві герої, незвичайна манера...

За кожною книгою завжди стоїть автор, і мені було дуже цікаво, яка ж вона, авторка цих творів?

Марія Морозенко в житті виявилася такою, як я бачила її в тексті. Щирою, яскравою, доброю людиною, яка піклується про інших, вимогливою до своєї творчості. З яким захопленням вона розповідала про кожен свій мистецький проект, як про ті, де вона була єдиним автором, так і колективні.

Але якби мене запитали, яким словом можна було б описати цю людину, яке слово найбільше б проявило її суть, то це — «Патріотизм». Марія Морозенко була патріоткою.

Патріотизм виявлявся у її книгах, і не лише в історичних, бо і в збірнику оповідань про тварин патріотизму не менше, але він прописаний інакше, через добро, любов і дружбу.

Патріотизм був у її ставленні до людей, щирому, відвертому, доброму. Пані Марія завжди підтримувала інших, розуміла, раділа, відповідала взаємністю. Навіть від спогадів зараз тепло, коли пишу ці рядки. Хоча й сумно...

А найбільше патріотизм був у її власних вчинках. Я захоплювалася її стійкістю, її внутрішньою силою. Щотижневі відвідини хлопців у шпиталі — це був її власний подвиг. І я вдячна Марії, що змогла трохи долучитися до тої важливої справи.

Не вистачає нашої Марійки...

Не вистачає спілкування, нових творів, щирої радості, розуміння, що у не такому далекому Києві є близька мені людина. Ми познайомилися кілька років тому, а таке відчуття, що значно раніше.

Сумую, радію тому, що було, і пам'ятатиму справжню Людину і патріотку України та українського народу. Дякую Богу, що допоміг нам зустрітися».

Наталя ДЕВ'ЯТКО,

письменниця, дослідниця літератури, кандидат філософських наук.

* * *

«Про Марію Морозенко я почула від колег-письменників на початку 2000-х, а згодом і познайомилася в Національній спілці письменників України. Не раз перетиналися на літературних заходах.

До Марії притягувало, як магнітом, письменників і читачів, адже вона була небайдужою до всього, що хоч краєчком входило в орбіту її життя. Мабуть, ще ніколи не було у нас такого простого, людяного та зваженого в рішеннях голови Київської організації НСПУ. До неї можна було зайти й поговорити про насущне і знати, що вона відгукнеться на будь-яку тему – не лише літературну, а й особисту.

Світла пам'ять славній Людині!»

Леся МОВЧУН,

письменниця, мовознавець, доктор філологічних наук,

головна редакторка журналу "Крилаті".

«Марія Морозенко — світла, невгамовна, невтомна у своїй письменницькій справі та в організації дитячих письменників людина. Вона завжди бралася за все творче, цікаве, реалізуючи себе як письменницю та надихаючи інших.

Пам'ятаю, як ми приїхали з Володимиром Рутківським до Києва з лише нещодавно виданою «Одеською читанкою». І відразу зустріли доброту, участь та щирий інтерес пані Марії. Вона тоді радо підхопила нашу ідею змагання дитячих письменників Одеси та Києва у виданні збірок творів. І згодом завжди підтримувала інші наші ініціативи.

А коли по смерті пана Володимира ми привезли до столиці виставку створених дітками персонажів творів дитячих письменників Одеси та книгу спогадів про нашого метра, вона, не зважаючи на погане самопочуття, допомогла зорганізувати та взяла участь у нашій презентації, сказавши дуже теплі слова, підтримавши та надихнувши.

Твори Марії Морозенко читають діти і дорослі, заряджаючись її мудрим ставленням до життя, добротою та націленістю на вирішення складних ситуацій, не зважаючи ні на що. Світла пам'ять! Пам'ятаємо. Шануємо».

Інна ІЩУК,

письменниця, керівник секції дитячої літератури

одеської обласної організації НСПУ.

***

«Мені пощастило попрацювати з пані Марією, коли у видавничому центрі «Академія» вийшла її підліткова збірка «Я закохалася». Ми представляли повість Марії Морозенко у шкільних аудиторіях, про цю книжку мені було приємно розповідати на різноманітних виставках у різних містах.

Це дуже теплі спогади, бо пані Марія запам'яталася як надзвичайно добра, чуйна людина. Відчувала, як вона хоче дати дітям більше, ніж може вкласти у слова. Як добирає інтонації, приклади, поради, щоб підтримати й надихнути, вселити впевненість.

Так щемно, що минуло стільки років, а я досі пам'ятаю її голос, її ніжний погляд, жіночу неквапливість, але при тому бажання встигнути все-все. І, звісно, те, як тепло вона розповідала про час зі своїми дітьми й чоловіком. Щоразу, коли пані Марія ділилася такими історіями, відчувала, що дотикаюся до теплого-теплого, осяйного світу, що нагадує казкового пухнастого світлячка.

Хочу вірити, що у засвітах пані Марії так само світло».

Анна ЯБЛУЧНА,

редакторка.

«Гуманізм, людяність, щирість – це про Марію Мороз, відому широкому загалу як Марія Миколаївна Морозенко, голова Київської організації Національної спілки письменників України з 2019 по 2023 рік, поетеса, письменниця, суспільний діяч.

Гарна людина – найвища відзнака, що надається народом кращим своїм донькам і синам.

Мені пощастило познайомитися з Марією Миколаївною на одному з багатьох культурних заходів у Національному музеї літератури України. Одразу стало зрозуміло, що переді мною одна з найкращих представниць українського народу. Народу, любов до якого вона плекала в своїй світлій душі.

Вся її творчість – та сама сконцентрована любов до Батьківщини. Безмежна.

Сум, гіркота від втрати такої Людини, втрати частини літературного майбутнього країни, особливо необхідного в наші буремні часи, не має затьмарити світлу пам'ять про Неї».

Ольга СИМОНОВА,

видавчиня, видавництво «Розумна дитина»

«Моє знайомство з Марією Морозенко було досить цікавим. Я приїхала до центральної бібліотеки солom'янського району м. Києва на презентацію її книги та, звичайно, зустріч із читачами. Підписала книгу.

Періодично зустрічалися в Спілці письменників. Більш тісним було спілкування онлайн вже під час війни. Пані Марія волонтерила та возили їсти пораненим до лікарні для військових. Тож підтримували її «недільні обіди».

Надалі я купила в неї книжки для організованої під час війни української бібліотеки в Кракові.

На майбутнє дуже хотілось проводити зустрічі з читачами і такою цікавою багатогранною особистістю як пані Марія. Та вже не станеться.

Вразив її допис.

На фото стояла худенька як билинка жінка, але натхненна та витончено непохитна. Вірш був присвячений чоловікові. Невдовзі з'явилась звістка, що її не стало... але в неділю, як завжди, вона поїхала в госпіталь. Це мене дуже вразило. Раптовість, але якась несказана рішучість і висота духу.

Так шкода, що мої спогади короткі та що так мало ми були знайомі!

Залишилась переписка, її книги та щем душі».

Таня ЄФРЕМОВА (МАРКЕВИЧ),

бібліотекарка, киянка, нині у Кракові.

Упродовж 2008-2012 рр. Марія Морозенко була членкинею Всеукраїнського жіночого товариства імені Олени Теліги та стала авторкою **"Кодексу Честі Колежанки ВЖТ імені Олени Теліги"**. Сформульовані нею тоді принципи найбільш повно розкривають ті внутрішні орієнтири, котрих Марійка дотримувалася сама кожної миті власно життя.

"Кодекс Честі Колежанки ВЖТ імені Олени Теліги – це сукупність традиційних морально-етичних норм, які базуються на національно-ціннісних ідеалах світогляду української нації, світоглядних засадах прогресивних діячів України, відданих патріотів України – сподвижників розвою нашої держави, як соборної, незалежної та демократичної країни світу.

Кодекс Честі Колежанки ВЖТ імені Олени Теліги розроблений з урахуванням норм і вимог Конституції України, Закону України Про громадські організації, чинного законодавства та Статутних вимог Товариства.

Мета Кодексу Честі Колежанки полягає в тому, щоб через широку гармонізацію форм, методів і принципів громадської роботи домогтися успіху в громадському житті українського суспільства та у діяльності європейських і світових співтовариств.

Головне спрямування Кодексу Честі Колежанки полягає у патріотичному служінні Україні, активізації руху за духовне збагачення та моральне очищення суспільства, утвердження демократичних засад на теренах України.

Колежанка Товариства завжди і скрізь діє на користь рідному народу, є для своїх рідних, друзів, усіх співвітчизників прикладом для наслідування у повсякденному житті за способом життя, стандартами поведінки, ставленням до обраної справи.

Кодекс Честі Колежанки – це, насамперед, єдність найвищих моральних принципів, як в особистій так і громадській поведінці. Презентуючи власну позицію в усіх сферах життя країни, колежанка водночас презентує і ВЖТ, нашу спільну справу, наші погляди і переконання, нашу мету і принципи діяльності.

Основні вимоги Кодексу Честі

Колежанка:

· Працює задля утвердження української державності, відновлення історичної пам'яті та проведення просвітницької роботи, зокрема виховання дітей та молоді свідомими українцями, що є опорою Української держави.

· Живе з великою вірою й усвідомленням обраності своєї землі, свого народу, своєї Батьківщини, шанує і поважає своїх посестер, робить все можливе на благо розвитку і процвітання України, як незалежної, демократичної, стабільної в економічному плані, мирної та благодатної для наступних поколінь українців держави світу.

· Дбає про примноження слави рідної держави, ставить за мету збагачення нашого суспільства шляхетністю, чесністю та достойністю, піклується про розвій у суспільстві миру, благополуччя, злагоди, гуманізму, братерства та взаємоповаги.

· Сповідує загальнолюдські чесноти: віру, надію, любов, мудрість, справедливість, хоробрість, волелюбність, стриманість, доброзичливість тощо, незалежно від соціального стану, віросповідання, віку тощо.

· Пам'ятаючи про відповідальність за свої дії та вчинки перед пам'яттю батьків та совістю нащадків, постійно збагачує славу свого родоводу.

· Вміє стійко і гідно переносити поразку, завдану кривду чи образу, не допускає бруду, злоби і неправди у ставленні до своїх суперників як у думках своїх, так і в діях.

· Слугує правді, і тільки правді.

· Не піддається політичному впливу, а також комерційному і корупційному впливам.

· Зазвичай передає свої знання та вміння, набуті в громадському русі, наступникам.

· Не плямує помислами та діями свою гідність.

· Очищує від скверни українське суспільство.

· Постійно пам'ятаючи про особливу роль жінки у суспільстві, турбується про піднесення її значимості у громадському житті.

· Робить все можливе, аби пробудити «розум, що заснув» у суспільстві, сприяє активізації громадської діяльності.

Дотримання норм та вимог Кодексу Честі Колежанки ВЖТ імені Олени Теліги у повсякденному житті сприятиме об'єднанню української нації, новому поштовху еволюційного розвитку нашого суспільства, утвердженню іміджу України як цивілізаційного, історичного і географічного центру Європи, духовного мосту між Заходом і Сходом, Північчю і Півднем, расами і націями, релігіями і культурами".

Марія МОРОЗЕНКО.